

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENYA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA
VHUVHILI (SAL)

BAMMBIRI •A U RANGA (P1)

•ARA 2008

MARAGA: 120

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri i¹/₄i ¹/₄i na masia³/₄ari a fumimbili (12).

PFESESANI

1. He¼i bammbiri ¼i na khethekanyo n½a: A, B, C na D.

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyon»ivho
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Samari
KHETHEKANYO YA C: Phen»a na kushumisele kwa luambo
KHETHEKAYNO YA D: Ma¿walwa/·itheretsha
2. Kha khethekanyo ya A u swika ya C, ni lavhelelwa u fhindula mbudziso dzo¾he.
3. Kha khethekanyo ya D, ni lavhelelwa u fhindula mbudziso mbili dzine na dzi pfesesa.
4. Thomani KHETHEKANYO I°WE NA I°WE kha sia¾ari ·ISWA, hune ya fhelela hone ni talele.
5. °walani zwi no vhalea, nahone nga vhuronwane.
6. Ni dzhiele nzhele mupele¾o, khethekanyo ya maipfi, kushumisele kwa madanzi, zwiga zwa u vhala na tswayo khathihi na kuvhumbelwe kwa mafhungo.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYON¶IVHO

Vhalani mafhungo aya nga vhuronwane uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

Vhu¾e ha khan»iso ho vhale

ni kha sia¾ari ¼i tevhelaho

MARABASTAD • A MULOVHA

Vharema vho%he vha no dzula Marabastad, Pretoria, vho vha vha songo tendelwa u tshimbila magondoni nga murahu ha awara ya fumi vhusiku. Nga tshenetsho tshifhinga tsha awara ya fumi vhanna, vhafumakadzi na vhana vho vha vha tshi tea u vha vho khunyelela n»uni dzavho, nahone vho e»ela. Arali mapholisa vha u wana wo kovhelelwa u tshi khou tshimbila vhusiku u si na luçwalo lwa thendelo u a farwa wa iswa dzhele ya Mudanyani tsini na mulambo wa Apies. Nga »uvha %i tevhelaho wa iswa khothe. Khothe i »o u vhona mulandu wa lifhiswa ''ten-bob''. •o vha **dzema** uri nga awara ya fumi vhusiku vhathu vho%he vha vharema vha tevhedze tsimbi yo lilaho, nahone vha bve magondoni a Marabastad. Tsimbi yo vha i tshi lidzwa nga "ten to ten".

Hezwi musi tsimbi ya u thoma i tshi lila u **tsivhudza** vhathu uri vha bve magondoni nga miçwe Migivhela, ho vha hu tshi bvelela pholisa %a murema %ilapfu vhukuma, ma»an»a a%o a tshi tou nga musingo wa n»ou, ngeno misipha ya%o yo oma sa tsimbi. •o vha %i na milenzhe mihulu i fhiraho ya vhathu vho%he vha Pretoria. Mielo ya tshienda tshine %a ambara ndi fumi%hanu (size 15). Vhathu vho%he vho vha vha tshi %i gaela vha tshi ri butsu %a%o %a vhupholisa %o vha %i tshi tou itelwa %one fhedzi ngei %imagani %a zwienda. Nge pholisa i%o %a vha %one %i tsivhudzaho vhathu nga "Ten to ten", %o mbo »i swa dzina %a "Ten to ten".

Vha»ivhi vha mafhungo vha ri "Ten to ten" o **davhuka** Tzaneen, a »a u %o»a mushumo ngeno Pretoria. •içwe »uvha o dzula sosani henefha Marabastad a tshi khou »**imvumvusa** na vhaçwe, %içwe %ihwarahwara %a mbo »i rwa çwananyana wa sosani nga mpama. Khotsi a uyo musidzana vho ri u bva mulomo, na vhone vha rwiwa lu shushaho vhukuma lwe vha bva na mikota. Tswotswi i%o mathina %o vha %i tshi khou %ongisa lufhanga lwe %a vha %o lu fara. Vhaambi vha ri u nga sema muthu, wa mu nyadzisa nga vhathu, kana wa mu dzhiela zwine a vha nazwo phan»a ha vhaçwe vhathu, fhedzi hu na zwivhili zwine wa si fanele u zwi ita khae: u mu dzhiela khomba yawe kana wa mu bvisela lufhanga uri u mu %havhe. Tswotswi i%o %o khakha nga u bvisela Mafemani lufhanga. •o rwiwa lwe mapholisa a tshi swika a wana %o dzidzivhala %i tshi tou nga %o thulwa nga tshidimela. Muhulwane wa mapholisa wa mutshena o ri ene u bva tshe a vha pholisa ha athu u %angana nazwo hezwi. *Ten to ten* o mbo »i tholwa a vha pholisa %a u tsivhudza vhathu u bva magondoni a afho Marabastad.

- 1.1 Mafhungo aya a khou bvelela ngafhi? (1)
- 1.2 Ri ½eeni dzina ¼a dzhele ¼o bulwaho afho mafhungoni na uri i wanala ngafhi. (2)
- 1.3 Inwi arali no vha ni hone nga itsho tshifhinga hu tshi itea aya mafhungo a u dzivhiswa ha vhathu u tshimbila vhusiku no vha ni tshi »o ita mini? (2)
- 1.4 Ndi ngani "*Ten to ten*" o tholwa vhupholisani? Tikedzani phindulo ya½u. (2)
- 1.5 Ri ½eeni zwithu zwiraru zwi no ¾alula tshivhumbeo tsha "*Ten to ten*". (3)
- 1.6 Tendani kana ni hanedze, ni dovhe ni tikedze phindulo ya½u kha mafhungo a tevhelaho:
- 1.6.1 Mulayo uyu wa uri vharema vha songo tshimbila vhusiku mangondoni ndi wavhu»i. (2)
- 1.6.2 "*Ten to ten*" o vha e tswotswi ¼i no ofhiwa. (2)
- 1.7 Dzina ¼a "*Ten to ten*" ¼e a irwa a tshi bebwa ndi ¼ifhio? (1)
- 1.8 Ndi zwifhio zwine muthu a sa »o zwi ita kha "*Ten to ten*"? Bulani tshithihi. (1)
- 1.9 ,eani mabulazwithihi kana pfanywa dza maipfi o ¼walwaho nga ma½e»eretsendama afho mafhungoni. (4)
- 1.10 *Ten-bob* ndi vhugai? (1)
- 1.11 Ni zwi »ivha hani uri "*Ten to ten*" o vha a tshi khou ¾o»a mushumo? (2)
- 1.12 Bulani n»ila ye "*Ten to ten*" a tholwa ngayo. Ni vhona yo tea? Tikedzani phindulo ya½u. (4)
- 1.13 Mafhungo a tevhelaho o vhilingana, zwino inwi a dzudzanyeni a tevhekane zwavhu»i. Shumisani zwiga zwa mu¼walo zwo teaho:
- Arali mapholisa vha u wana u tshi khou tshimbila vhusiku; vha a u fara vha u isa dzhele; wa bvisa "*ten bob*"; nga »uvha ¼i tevhelaho u a iswa khothe. (3)

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI

¹alelani zwifanyiso zwi tevhelaho. °walani mafhungo nga maipfi a re vhukati ha 50 na 60 ni tshi khou sumbedza mabu»o o fhambanaho ane muthu a nga a tevhela vhtshiloni.

Shango ¹/_o »ala nga khonadzeo.

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: PHENŪA NA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

3.1 ¹oredzani maipfi a tevhelaho afho ho salaho zwikhala.
°walani 3.1.1 u swika 3.1.20, ni ¼oredze maipfi ayo e na
½ewa.

[thuntsha; pfa; tsilu; motshari; mahayani; khuvhabvu;
levha; lovha; vhavha; ½ea; dziphanga; dzingilasini;
ambulentsi; tshigidi; dzikhomba; ¼angana; dadzi; halwa;
fhedzi; mapholisa]

Hu na vhugevhenga vhunzhi vhu no bvelela vhuponi ha 3.1.1
... na dzi»oroboni. Ndi kanzhi ri tshi 3.1.2 ... vhathu vho
¼havhana nga 3.1.3 ... U tshi vhudzisa zwine vha lwela, u
»o wana zwi sa 3.1.4 ... mudzio. Dzithavenini ndi hone hune
vhathu vha huvhadzana vhukuma. Nndwa nnzhi dzi vuswa
nga vha¼hannga vha tshi lwela 3.1.5 ... Musi muthu o no
kangwa u a 3.1.6 ... U nga wana a tshi vho tevhula 3.1.7 ...
ha vha¼we vhu re 3.1.8 ... Halwa a vhu bebi 3.1.9 ...
Khathihi 3.1.10 ... u »o wana yo 3.1.11 ... ya makhotho.
Zwi tshi vho 3.1.12 ... na 3.1.13 ... tshi a bva. Tshi »o
ri u 3.1.14 ... vhathu vha balangana. Dziveni dza 3.1.15
... dzi tshi sala dzi tshi swika, dzi »o wana hu si tshe na
muthu wa u 3.1.16 ... vhu¼anzi. 3.1.17 ... i »o bva sibadela
ya »a u dzhia 3.1.18 ... Arali muthu o 3.1.19 ... hu mbo »i
»a goloi ya 3.1.20 ... ya hwala tshitumbu.

(20)

3.2 Lavhelesani gara»a i tevhelaho ni kone u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khayoy.

	<p>Vho-Mr na Mrs Senga: Vha khou rambiwa kha mbingano ya La»ani musidzana wa lupedzi wa munnawavha»e vho john na musadziwavha»e Vho-Edzisani vha Ma»avhela na Takalani nwana wa mu»hannga wa Vho Mr na Mrs Marandela vha Tshiawelo Zone 3</p> <p>¶uvha: 20 Fulwi 2008 Fhethu: Ma»avhela Tshifhinga: Awara ya 10 Vha »ivhadze Mashudu kha 083 496 2323</p>
<p>KHA METSE 1 + 1 = 2</p>	
<p>KHA MBINGANO 1 + 1 = 1</p>	

- 3.2.1 Gara»a iyi ndi ya lushaka-»e? Tikedzani phindulo ya»u. (2)
- 3.2.2 Hu khou vhingana vhoneyi? (1)
- 3.2.3 Mushumo wa mbingano u »o farelwa ngafhi nahone nga tshifhinga-»e? (2)
- 3.2.4 Ni tshi »o»ou khwa»hisa uri ni »o vha ni hone ni nga kwama nnyi nahone hani? (2)
- 3.2.5 »alutshedzani uri zwo »walwaho kha tshan»a tsha monde zwi amba mini. (2)
- 3.2.6 Topolani dzina »i songo »walwaho nga n»ila yone ni »i khakhulule. (3)
- 3.2.7 Topolani ipfi lo »walwaho »a sa swaiwe, ni »i »wale nga n»ila yo teaho, ni dovhe ni »i shumise fhungoni. (2)
- 3.2.8 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga **ee** kana **hai**, ni dovhe ni tikedze phindulo ya»u:
- (a) La»ani ndi tshisiwana. (2)
- (b) La»ani ndi ene muhulwane ha hawe. (2)
- (c) Mbingano iyi ndi ya vhatu vha mbeu nthihi. (2)

3.3 Vhalani mafhungo aya no tou »ige»a ni kone u fhindula Vhu»e ha khan»iso ho vhale

ni kha sia»ari »i tevhelaho

mbudziso dzi no a tevhela.

Tshikolo ndi tshavhu»i. Muthu muꝑwe na muꝑwe ane a khou vherega zwavhu»i o dzhena tshikolo. Hezwi zwi amba uri thitshere u na mushumo muhulu shangoni. Vhathu vhane vha khou bveledza shango ¼ashu vho fhira zwan»ani zwa mathitshere. Vhana vha tshikolo vha fanela u hulisa mathitshere. Hu si mathitshere fhedzi, vhabebi na vhaun»i vhone ri vha sia ngafhi? °wana a nga si ye tshikoloni arali a songo ¼a. °wana u »i phina a tshi khou tamba na vhaꝑwe o ambara dzhunifomo yo kunaho. °wana ane a vuledza pfunzo dzawe, ha vha na bu»o ¼e a tevhela, hoyo ndi munna.

- 3.3.1 °walani fhungo ¼a u thoma ¼i kha khanedza. (2)
- 3.3.2 °walani ipfi **vherega** nga Tshiven»a tsho ¾ambaho, ni dovhe ni ¼i shumise fhungoni ¼i pfalaho. (2)
- 3.3.3 Ri ½eeni maipfi ane ra khou a shumisa ½amusi o imelaho vhathu vha tevhelaho:
- (a) Mathitshere. (1)
- (b) Vhana vha tshikolo. (1)
- 3.3.4 Ri ½eeni ¾halutshedzo ya ipfi ¼o talelwaho nga fhasi. (2)
- 3.3.5 Fhungo asi¼i: °wana a nga si ye tshikoloni arali a songo ¼a. Inwi ¼i thomeni nga maipfi haya: A nga si ye ... (2)
- 3.3.6 Isani fhungo ¼i tevhelaho kha ¼iitiitwa: Vhana vha tshikolo vha fanela u hulisa mathitshere. (2)
- 3.3.7 Isani maipfi a tevhelaho kha vhunzhi, ni dovhe ni a shumise mafhungoni a pfalaho: ꝑwana, buꝑo. (4)
- 3.3.8 Ri ½eeni ¼ifhambanyi ¼a ipfi 'munna' ni ¼i shumise fhungoni. (2)
- 3.3.9 Hu na ipfi ¼o pa¾ekanyululaho zwi songo tea, ¼i topoleni ni ¼i ꝑwale nga nꝑila yone. Dovhani ni ¼i shumise fhungoni ¼i pfalaho. (2)

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA C : 60

KHETHEKANYO YA D: ·ITHERETSHA/MA°WALWA

Khethekanyo iyi i na mbudziso ¾hanu (5). Ni tea u fhindula mbudziso MBILI fhedzi dzine na funa, nahone dzine na dzi pfesesa.

MBUDZISO 4

4.1 MMBWA YA ·A I°WE A I NONI - TN MAUMELA

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao.

'Vho lala vha tshi khou humbula nga haya mafhungo. Ha ri ¼i tshi ri khese-khese, vha vha vho no wana buli ¼a u »o »ilamulela kha mulandu hoyu. Vha a vuwa fha¼a, u fhedza u ¾amba na u nwa tie ha vha u dzhena n»ilani nga veni yeneyi yavho, vha ya vha ri mu»ini wa ramabindu o no pfi Vho-¶embe bobbe. Ndi fha¼a vha tshi dzula dzulo na Vho-¶embe.'

- 4.1.1 Ndi nnyi a re na mulandu? (1)
- 4.1.2 Wo vha u mulandu wa mini? (1)
- 4.1.3 Ndi tshini tsho itaho uri Vho-¶embe vha thuse muthu uyo? (2)
- 4.1.4 Ngavhe hu inwi no vha ni tshi »o thoma na ita zwifhio ni sa athu u thusa muthu we na bula kha mbudziso iyo ya 4.1.1? (2)
- 4.1.5 Nganeapfufhi iyi i ni funza mini? Tikedzani phindulo ya¼u. (2)
- 4.1.6 Bulani zwivhili zwe muthu uyo we na bula kha 4.1.1 a ¾angana nazwo nga u sa fulufhedzea hawe. (2)

KANA

4.2 A VHO NGO TSHA •A NA ,AMA YAYO

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao.

'Nna ndi mini muhali?'' Ndi u¼a munna a tshi khou »ala fhasi. 'Demethe, vha tswa mbudzi ya hashu? Vha a delela?'' Ru! Ru! ... 'Hai nandi ni songo tou mmbulaha. Nnditsheni ndi ni vhudze ...'

- 4.2.1 Ndi vhoneyi vha songo tsha ¼aho na ½ama yayo? (1)
- 4.2.2 Ndi nga mini vha songo tsha ¼a na ½ama yayo? (2)
- 4.2.3 Munna uyo ni vhona zwo tea uri a rwiwe naa? Tikedzani phindulo ya½u. (3)
- 4.2.4 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri fhethu afho ndi mahayani? (2)
- 4.2.5 Mafhungo aya a nga a khou itea nga tshifhinga tsha kale. Tikedzani ¼ikumedzwa i¼i. (2)

KANA

4.3 SIPHEGANA NA MUHANELWA

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao.

'Ni a »ivha a tho ngo ¾o»ou »a? Ngoho ho tou sala hungafha ndi songo »a'', u sumbedza na nga musumbavhaloi wa tshau¼a. 'Mulandu?''

- 4.3.1 Ndi tshini tshe tsha ¾o»ou dzulisa Siphegana u ya ha Muhanelwa? (1)
- 4.3.2 Hone o vha o ya u itani ha Muhanelwa? (2)
- 4.3.3 Zwo itwaho nga Siphegana ni vhona zwo tea u itwa nga musidzana naa? Tikedzani phindulo ya½u. (3)
- 4.3.4 Mbadelo ye Muhanelwa a i wana yo vha ifhio? (2)
- 4.3.5 Nganeapfufhi iyi i ni gudisa mini vhtushiloni? (2)

KANA

DZA MAKHULUKUKU - MJ MAFELA, NR RASELEKOANE

4.4 PHUNGUWE NA NNGU

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao.

''.iꞑwe »uvha phunguhwe yo vhonala i tshi khou sokou »itshimbilela i yoꞑhe. Yone yo vha i khou ꞑo»a ma»i. Yo vha i sa koni u wana ma»i vhunga shango ꞑo vha ꞑo oma.''

- 4.4.1 Ndi nga mini phunguwe yo vha i sa koni u wana ma»i ? (2)
- 4.4.2 Phunguwe yo fhedza yo wana ma»i naa? (1)
- 4.4.3 Phunguwe i khou fanyiswa na vhathu-»e u ya nga ulu lungano? (2)
- 4.4.4 Bulani zwivhili zwine ra zwi guda nga ulu lungano. (2)
- 4.4.5 Inwi ni tama u vha phunguwe kana nngu? Tikedzani phindulo yaꞑu. (2)
- 4.4.6 Lungano ulu lu wela kha lushaka lufhio lwa ngano? (1)

KANA

4.5 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao.

''Vhaꞑwe vhaꞑhannga vhavhili vho vhuya vha ꞑuwa vha tshi ya u ꞑo»a mushumo Vhurwa. Lwendo lwavho lwo vha lwo lapfesa nga maan»a vhunga vho vha vha tshi khou tshimbila nga milenzhe. Vhone vho vha vha tshi tou tshimbila nga »aka uri vha fhungudze lwendo. Vha swika huꞑwe vha wana »aka ꞑihulu. Vhunga vho vha vho neta, vha mbo »i »ilugisela u e»ela henefho.''

- 4.5.1 ,eani ꞑhoho ya lungano ulu. (2)
- 4.5.2 Lungano ulu lu wela kha ngano dza vhathu. Bulani mishumo mivhili ya ngano dza vhathu. (2)
- 4.5.3 Ndi nga mini muꞑwe muꞑhannga o vha a sa funi mbuvha i tshi ꞑiwa? (2)

4.5.4 Mbuyha ndi mini? (2)

4.5.5 Ni guda mini nga lungano ulu? Bulani zwivhili. (2)

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA D: 20

MARAGAGU¹E: 120

